

ژئوپلیتیک رسانه ملی و نقش آن در همگرایی شیعیان خاورمیانه

نوع مقاله: پژوهشی

DOR: 20.1001.1.15601986.1400.28.3.5.8

حسن باویر*

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۵/۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۶/۲۵

چکیده

امروزه با توسعه یافتن رسانه‌های جمعی، دولت‌ها، گروه‌ها و حتی ایدئولوژی‌ها با تجهیز خود به آخرین فناوری‌های رسانه‌ای در حوزه اطلاع‌رسانی درصدد هستند که عمق نفوذ خود را در میان جوامع انسانی گسترش داده و بر حوزه وسیعی از مناطق موردنظر خود اعمال نفوذ نمایند. لذا رسانه‌ها با تأثیرگذاری و مهارت‌دهی به افکار عمومی می‌توانند به انعکاس واقعیت‌های موجود در چهارچوب اهداف موردنظر خود در ابعاد داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی بپردازند. در سال‌های اخیر هجده وسیعی از تبلیغات مخرب توسط رسانه‌های فاقد ایدئولوژی اما وابسته بر علیه شیعیان به‌ویژه در منطقه خاورمیانه شکل گرفته که با معرفی آنان به‌عنوان گروهی تروریست و با خشن جلوه دادن آنان در افکار عمومی جهان، تمام توان خود را برای تخریب آنان به‌کار می‌بردند. هدف از انجام این پژوهش، واکاوی و بررسی نقش رسانه ملی در همگرایی و اتحاد شیعیان در منطقه خاورمیانه است. شرایط حساس خاورمیانه و منبع انرژی بودن آن از یک طرف و وجود رژیم اسرائیل و تهدید همیشگی آن با تئوری از نیل تا فرات از سوی دیگر لزوم همگرایی مسلمانان به ویژه شیعیان در این منطقه را می‌طلبد. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که رسانه ملی با ارائه واقعیت‌های موجود توانسته است ضمن همگرایی و وحدت میان شیعیان، نسبت به تقویت روحیه معنوی و شهادت‌طلبانه آنان با تأکید بر مقاومت در برابر هرگونه ظلم و ستم، اعتماد افکار عمومی را بدست آورد.

واژگان کلیدی: ژئوپلیتیک، رسانه ملی، رسانه، همگرایی، خاورمیانه، شیعیان.

مقدمه

جمهوری اسلامی ایران علاوه بر مزیت‌ها و قابلیت‌های خود نظیر برخورداری از موقعیت جغرافیایی و ارتباطی استثنایی در خاورمیانه و نیز جایگاه منحصربه‌فرد خود در ژئوپلیتیک انرژی، محوریتی نیز در دنیای تشیع دارد، که این عوامل زمینه را برای مدیریت و رهبری ایران در دنیای تشیع فراهم می‌کند. بنابراین روشن است که این کشور نمی‌تواند نسبت به سرنوشت شیعیان به‌ویژه در شرایط حساس کنونی بی‌تفاوت باشد (مصلی‌نژاد، ۱۳۹۱: ۱۳۵-۱۷۱). رسانه ملی با شبکه‌های متفاوت برون‌مرزی به‌عنوان منبع آگاهی‌دهنده و آموزشی در راستای اهداف نظام جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر مجموعه‌ای از اصول و معیارهای ارزشی همواره به دنبال ایجاد اتحاد در بین مسلمانان و به‌طور خاص در پی همگرایی شیعیان می‌باشد. امروزه مرزهای سیاسی دولت‌ها، دیگر به‌عنوان مرزهای ملی جداکننده ملت‌ها به‌طور معنی‌دار عمل نمی‌کنند، زیرا عقاید، فناوری، مردم، کالا و خدمات بیش از هر زمان دیگری آزادانه در حال عبور از مرزها می‌باشند. پیشرفت سریع وسایل ارتباط جمعی و اثرات گسترده رسانه‌ها ریشه و عمق این نفوذ را مشخص می‌کند (قاسمی، ۱۳۸۸: ۱۷۸-۱۴۹).

لذا در شرایط حساس کنونی که رسانه‌های سلطه با صرف هزینه‌های گزاف به تضعیف بنیان‌های عقیدتی، خصوصاً نسبت به شیعیان در منطقه خاورمیانه می‌پردازند. یقیناً اطلاع‌رسانی صادقانه، آگاهانه و به موقع و نیز برخورد هوشمندانه با مسائل منطقه‌ای و تروریسم رسانه‌ای، خصوصاً در موضوع همگرایی شیعیان خاورمیانه می‌تواند صحنه آزمونی تاریخی و تعیین‌کننده برای رسانه ملی باشد.

۱- بیان مسأله

یکی از آینده‌های عدم شکل‌گیری نظام امنیت منطقه‌ای پایدار، فراگیر و بومی، تمرکز جنگ تبلیغاتی و رسانه‌ای بر مثلث ایران هراسی (با هدف انزوای جمهوری اسلامی ایران در ساختار

امنیتی نظامی منطقه‌ای)، شیعه هراسی (با هدف جلوگیری از شکل‌گیری قطب نظامی، امنیتی و اقتصادی در جهان اسلام) و اسلام هراسی (با اهداف تنش‌زایی میان مسلمانان و اقلیت‌های سایر ادیان مانند ایجاد جنگ فرقه‌ای در لبنان و...) است (پایگاه اطلاع‌رسانی حوزه، ۱۳۸۸). در حال حاضر ایران یکی از محدود بازیگران نظام بین‌المللی است که به دلیل موقعیت ژئوپلیتیکی، ژئواستراتژیکی، ژئواکونومیکی و ژئوکالچری (الهام‌بخشی مسلمانان و مرکزیت شیعه) خود، مورد توجه قدرت‌های بزرگ بوده و به علت ناسازگاری با ساختار نظام بین‌الملل به موضوعی امنیتی در روابط بین‌الملل تبدیل شده است (موسوی شفقانی، ۱۳۹۰: ۱۹۳-۱۶۳). به همین منظور علاوه بر اقدامات عملی علیه جمهوری اسلامی ایران، کشورهای سلطه با همراهی اغلب نظام‌های وابسته منطقه به تبلیغات گسترده رسانه‌ای علیه جمهوری اسلامی ایران و شیعیان منطقه می‌پردازند.

در این پژوهش با توجه به ژئوپلیتیک رسانه ملی و کارکرد آن به دنبال یافتن پاسخی برای این سؤال هستیم که: رسانه ملی چه نقشی در اتحاد و همگرایی شیعیان منطقه خاورمیانه داشته است؟ به نظر می‌رسد رسانه ملی با بیان واقعیت‌های موجود در صحنه بین‌الملل و با تأثیرگذاری و مهارت‌دهی به افکار عمومی، منبع مهم آگاهی‌دهنده و آموزشی در بین شیعیان خاورمیانه بوده است. هدف از انجام این پژوهش یافتن پاسخی منطقی به سؤال مطرح شده و بررسی فرضیه ارائه شده به شیوه توصیفی-تحلیلی و با استفاده از ابزار اسنادی، کتابخانه‌ای و اینترنتی می‌باشد.

۲- مبانی نظری

۲-۱- ژئوپلیتیک

اصطلاح ژئوپلیتیک، نخستین بار توسط رودلف کلین جغرافیدان سیاسی سوئدی در سال ۱۸۹۹ وضع شد، وی ژئوپلیتیک را علمی که به تبیین دولت به مثابه سازمانی جغرافیایی یا پدیده‌ای فضایی می‌پردازد تعریف می‌کرد. این واژه از تخی‌ترین و بااهمیت‌ترین مفاهیمی است که در روابط بین‌الملل و سیاست بین‌الملل مطرح است و از دو واژه ژئو (Geo) به معنای زمین

(مکان) و پولیتیک (Politics) به مفهوم سیاست تشکیل یافته و در زبان فارسی به علم «سیاست جغرافیایی» یا تأثیر جغرافیایی سیاست و رفتارهای سیاسی، ترجمه و تعبیر می‌شود (حاتمی‌راد، ۱۳۸۵: ۱۵۷-۱۴۷). ژئوپلیتیک شاخه‌ای از جغرافیای سیاسی است و به آن بخش از معرفت بشر اطلاق می‌گردد که به معلومات ناشی از ارتباط بین جغرافیا و سیاست مربوط می‌شود. این شاخه علمی از زمان وضع آن طی یک قرن گذشته، از نظر مفهومی و فلسفی دچار شناوری و گاهی بوده است که همانند برخی رشته‌های علمی دیگر هنوز بر سر موضوع و ماهیت آن اتفاق نظر وجود ندارد (حافظ‌نیا، ۱۳۸۴: ۹).

گاهی نیز ژئوپلیتیک به دانشی گفته می‌شود که نقش عوامل محیط جغرافیایی را در سیاست ملل بررسی می‌کند، و گاهی هم ژئوپلیتیک عبارت است از هنر ایجاد موازنه قدرت با رقیب‌هایی در سطوح مختلف منطقه‌ای و جهانی در راستای تأمین امنیت، جهت حفظ و گسترش منافع ملی، که در این صورت ژئوپلیتیک بیشتر نگاهی فراملیتی دارد (مجتهدزاده، ۱۳۷۹: ۲۳). عوامل جغرافیایی و ژئوپلیتیک، از نظر تاریخی همواره نقش محرک و ترغیب‌کننده‌ای برای سیاستمداران، فرمانروایان و راهبرداران داشته است، کشورهای مختلف دنیا با بهره‌گیری از ظرفیت‌های جغرافیای سیاسی و ژئوپلیتیکی خود، سعی در حفظ ثبات و ارتقاء جایگاه خود در مناسبات ژئوپلیتیک منطقه‌ای و جهانی دارند. اتخاذ چنین رویکردهایی در سیاست خارجی همواره موجب تقابل و تعارض کشورهای یک منطقه می‌شود، این به این خاطر است که بازیگران منطقه‌ای ممکن است برداشت‌های متفاوتی از امنیت و منافع داشته باشند (ربیعی و دیگران، ۱۳۹۳: ۶۶-۳۷). به‌طور کلی ژئوپلیتیک یک نوع جغرافیای سیاسی کاربردی قلمداد شده است که به لحاظ کارکردی ماهیت‌های متفاوتی در طول یک قرن اخیر داشته است به‌طوری که گاه در خدمت صلح و گاهی در خدمت جنگ بوده و گاهی نیز منطقه‌بندی جهانی را به دنبال داشته و باعث تقسیم‌بندی جهانی بر اساس مناطق جغرافیایی شده و به دنبال آن سازماندهی فضا را، در سطح محلی، ملی و منطقه‌ای را فراهم آورده است (صوری و دیگران، ۱۳۹۱: ۲۱-۳۷).

۲-۲- ژئوپلیتیک اطلاعات

امروزه کشورهای قدرتمند و مقتدر جهانی در عرصه‌های گوناگون دارای برتری هستند، قدرت نظامی که مشخصه بارز توانمندی و اقتدار یک کشور به حساب می‌آید در سایه توانایی علمی و فناورانه به منصفه ظهور می‌رسد که نقش موثر اطلاعات و تأثیر ژئوپلیتیکی بر آن به‌خوبی قابل ملاحظه است. باید بیان کرد که توان سیاسی قدرت‌های بزرگ جهان با تکیه بر منابع قدرت اطلاعاتی از نفوذ بیشتری در عرصه جهانی برخوردار شده است. ارتباط تعاملی که میان ژئوپلیتیک و اطلاعات به‌وجود آمده است، به مطالعه وضعیت توزیع اطلاعات در مناطق متعدد جهان، ارتباط عوامل اثربخشی در روابط اطلاعاتی، تأثیر قطب‌های اطلاعاتی بر روابط بین‌الملل و نیز نقش مؤثر ارتباطات اطلاعاتی در عرصه جهانی نظر دارد (درودی، ۱۳۸۸: ۱۷۶-۱۵۳). علاوه بر آن اطلاعات و منابع عمده آن در دنیای معاصر نقش تعیین‌کننده‌ای در ایجاد توازن سیاسی بر عهده دارند، اطلاعات در مجرای رسانه، اثربخشی یافته و در زمینه‌های متعدد سیاسی و اجتماعی با نفوذ بالایی وارد شده است. کشورهای قدرتمند توانسته‌اند با بهره‌گیری از رسانه و ابزارهای متعدد آن به نحوی اثربخش با تعاملی گسترده در سطح بین‌المللی ظاهر شده و با تکیه بر امکانات فناورانه به پوشش اطلاعات و اخبار بپردازند (درودی، ۱۳۸۷: ۳۷-۲۴).

برخی از نظریه‌پردازان بر این باور هستند که ارتباطات و به‌ویژه رسانه‌های جمعی از چنان قدرتی در عرصه تأثیرگذاری برخوردارند که به سهولت می‌توانند بین عناصر پراکنده اجتماعی و اتمی‌شده هماهنگی ایجاد کنند و با ارائه مجموعه‌ای از اطلاعات، ارزش‌ها، اندیشه‌ها و ایده‌های یکدست در بین عناصر پراکنده و تنها، تصاویر ذهنی مشترکی از واقعیت‌های جهان خارج در پیام‌گیران خود به‌وجود آورند و نهایتاً جهان‌بینی واحدی را القاء نمایند (پورحسن، ۱۳۷۸: ۱۳-۲). لذا رسانه‌ها که در ابتدا به‌عنوان ابزاری ساده برای انتقال معانی مطرح بودند، به آنجا رسیده‌اند که در عصر حاضر با تأسیس شاهراه‌های اطلاعاتی، کل حیات انسان را متحول ساخته‌اند و معانی تازه‌ای را از زندگی پدید آورده‌اند. این تحول ارتباطات و توسعه فناوری اطلاعات منشاء تحول

عظیمی در عرصه قدرت سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی در جهان گردید (نائینی، ۱۳۸۹). تقارن این رویداد با ظهور پیامدهای منفی نظام سرمایه‌داری در سطح جهان و ورود بازیگران جدید به‌عنوان صاحبان قدرت وسایل ارتباطی نوین و مشکلاتی برای امنیت و استقلال انسانی به‌وجود آورد که همواره به‌عنوان چالشی جدی فراروی جامعه‌ی بشری قرار دارد (همان).

بنابراین ژئوپلیتیک اطلاعات از مباحث بسیار مهم در شکل‌گیری قدرت نرم به شمار می‌آید و به تحلیل عوامل مؤثر بر ساختار جریان اطلاعات گسترده جهانی و تأثیر موقعیت جغرافیایی و منطقه‌ای آن می‌پردازد، هر کشوری که با اعمال کنترل بر جریان اطلاعات، خود را جلوتر از دیگر کشورها معرفی می‌کند بدون تردید در رقابت بین‌المللی نیز موفق‌تر است (زرگر، ۱۳۹۳: ۱۳۰-۱۱۷). لذا رسانه‌ها می‌توانند امنیت را در یک منطقه افزایش دهند یا برعکس ثبات و هم‌نویی را سست کنند، آنها می‌توانند موجب تقویت وفاق ملی شوند و یا شکاف میان گروه‌های قومی، زبانی و مذهبی را بیشتر کنند، و در نهایت امروزه رسانه‌ها جایگاه مهمی در سیاست خارجی کشورها دارند و می‌توانند بر برون‌دادها و درون‌دادهای سیاست خارجی کشورها تأثیر بارزی داشته باشند و به دلیل این تأثیرهای مهم است که عصر کنونی را می‌توان عصر «ژئومدیا» نامید. شاخص عصر ژئومدیا را می‌توان در افزایش رسانه‌ها و فناوری‌های ارتباطی دید (همان). که درواقع قدمی از امپریالیسم رسانه‌ای هم فراتر بوده تا جایی که تأثیر رسانه‌ها در تصمیم‌گیری‌های مهم به‌صورت مستقیم مشاهده می‌شود.

۳-۲- نظریه همگرایی از دیدگاه ژئوپلیتیک

همگرایی سیاسی فرآیندی است که طی آن واحدهای سیاسی به‌طور داوطلبانه ار اعمال اقتدار تام خویش برای رسیدن به هدف مشترک صرف نظر کرده و از یک قدرت فوق‌ملی پیروی می‌کنند. همگرایی هم می‌تواند به‌عنوان فرآیند و هم وضعیت تعریف شود. وضعیت همگرایی یعنی شرایطی که در آن کنشگران به یک اجتماع جدید می‌رسند. فرآیند یا فرآیندهای دخیل در آن عبارتند از وسایل و ابزاری که این اجتماع از طریق آن حاصل می‌شود (مشیرزاده، ۱۳۸۹: ۱۲۰).

۴۰). همگرایی نخستین بار به عنوان یک نظریه توسط دیوید میترا نی نظریه پرداز انگلیسی در سال های بین دو جنگ جهانی اول و دوم مطرح شد. طبق نظریه میترا نی پیچیدگی روزافزون نهادهای حکومت از اهمیت کارشناسان سیاسی و سیاستمداران کاسته و در عوض کفه را به نفع کارشناسان فنی سنگین می کند. میترا نی برای توضیح نظریه جدید خود از اصطلاح ریشه دواندن یا گسترش استفاده می کند. برای مثال همکاری در زمینه نفت ممکن است به همکاری در زمینه پتروشیمی، حفاظت از محیط زیست و یا حمل و نقل دریایی منجر شود (امجد، ۱۳۸۲: ۲۲۰-۱۹۳). میترا نی معتقد است که تقسیم جهان بین دولت هایی که منافع متضاد دارند تنها به بحران و جنگ می انجامد، به نظر وی ایجاد شبکه گسترده ای از سازمان های اقتصادی، اجتماعی و بین المللی که زمینه ساز همگرایی بین المللی هستند بهترین راه برای مقابله با وضعیت بحران آمیز است (Dougherty, 1971: 281).

نظریه پردازان همگرایی بیشترین تأثیر را از نظریه کارکردگرایی پذیرفته اند. اندیشمندانی همچون تالکوت پارسونز منازعه را یک عارضه غیرطبیعی قلمداد می کنند و معتقدند که وفاق چه در سیاست داخلی و چه در سیاست بین المللی باید جای تضاد را بگیرد، زیرا سیستم جوامع همچون سیستم ارگانیزم تنها از راه وفاق امکان سر پا ماندن را دارد (chilcote, 1981: 173-174). البته نئوکارکردگرایانی مانند ارنست هاس، دولت های ملی را دست کم نمی گیرند، اما معتقدند هنگامی که دولت های ملی دریا بوند که منافع آنها در یک نوع اجتماع یا اتحادیه جدید بهتر تأمین می شود به چنین مرکزی روی می آورند (امجد، ۱۳۸۲). از نظر ارنست هاس همگرایی فرآیندی است که در آن بازیگران سیاسی چند واحد ملی مجزا ترغیب می شوند تا وفاداری ها، فعالیت های سیاسی و انتظارات خود را به سوی مرکز جدید معطوف کنند (Hass, 1994: 22).

طی فرآیند همگرایی، (مدل شماره ۱) واحدها از انزوای کامل با نسبی به سوی اتحاد کامل یا

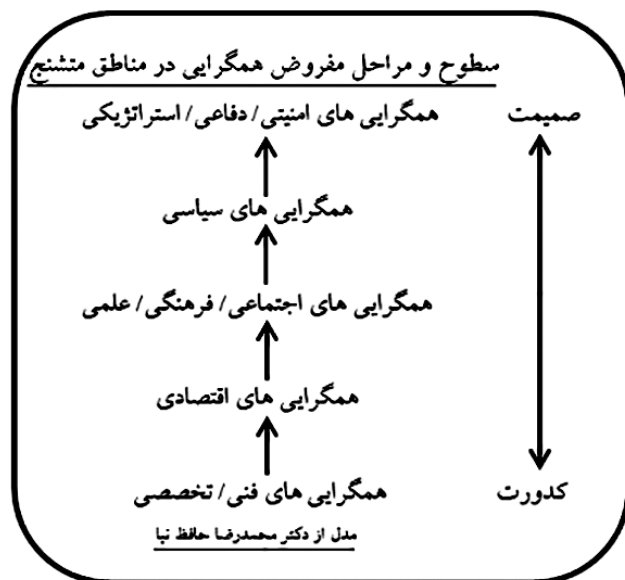
کمرنگ شدن مرزها و همچنین همکاری و تعاملات آنها در ابعاد گوناگون را در پی خواهد داشت (Mattli, 1999 : 41).

فرآیند واگرایی	فرآیند همگرایی
ادراک اهداف و منافع متعارض	ادراک اهداف و منافع مشترک
اراده سیاسی کاهش و سردی روابط	اراده سیاسی توسعه روابط
تقویت نیروهای تجزیه‌گرا و تضعیف نیروهای متحدکننده	تقویت نیروهای متحدکننده و تضعیف نیروهای تجزیه‌گرا
افول اندیشه همگرایی	کمال اندیشه همگرایی
توسعه تضادها، تنش‌ها و تکرویها	نهادسازی و تشکیل سازمان، همراه با تعویض قدرت عملکردی
فقدان عملکردهای جمعی و نهادی	توسعه و تحکیم کارکرد نهادهای
فروپاشی و تجزیه	یکپارچه‌سازی

مدل شماره ۱: فرآیند همگرایی و واگرایی (محمدرضا حافظ‌نیا)

لذا لزوم برقراری همگرایی منطقه‌ای در ابتدا شناخت کارکردهای ژئوپلیتیک کشور در منطقه جغرافیایی مشخص و در سطوح مختلف داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی است. بنابراین لازمه برقراری همگرایی پی بردن و یافتن عوامل مؤثر بر ژئوپلیتیک یک کشور می‌باشد. پس از شناخت کارکردها بهبود روابط و یافتن اهدافی که منافع مشترک با کشورهای همجوار را منجر شود و نیز

منافع ملی کشورهای منطقه این تعاملات تأمین شود مسأله‌ی بعدی می‌باشد (یوسفی، ۱۳۸۹). البته عوامل بسیار دیگری نیز در به وجود آمدن این همگرایی نقش دارند و برخی از متغیرها کارکرد دوگانه‌ای در این میان خواهد داشت. یعنی از سویی ممکن است کارکرد همگرایی و تحکیم مناسبات را به همراه داشته باشند و از سویی دیگر منجر به واگرایی و بروز تنش بشوند (همان). دکتر محمدرضا حافظنیا معتقد که پیش‌شرط ایفای نقش محوری هر کشور دارای قدرت برتر در یک منطقه ژئوپلیتیکی، وجود فضای آرام، صمیمی و دور از تنش در منطقه است. از نظر دکتر حافظنیا فرآیند همگرایی دارای سطوح تدریجی (طبق مدل ۲) است و از مرحله همگرایی فنی، تخی آغاز می‌شود و در شرایط کاهش کدورت و افزایش صمیمیت بین اعضاء و یا کشورهای منطقه به تدریج به سطوح بعدی و نهایتاً به همگرایی دفاعی و امنیتی ارتقاء می‌یابد (حافظنیا، ۱۳۹۳).



سطوح تدریجی در فرآیند همگرایی (محمدرضا حافظنیا)

باتوجه به مباحثی که اشاره شد همگرایی وضعیتی است که در آن گروه‌ها، سازمان‌ها، نهادها و یا کشورها برای حفظ منافع جمعی به همکاری گسترده با یکدیگر می‌پردازند و به سوی نوعی وحدت گام برمی‌دارند. آنچه به بحث ما مربوط می‌شود آن است که با توجه به رویکرد جمهوری اسلامی ایران در اتحاد همه مسلمانان با وجود دشمن مشترک یعنی رژیم صهیونیستی و نگاه طمع‌ورزانه غرب به منطقه خاورمیانه و دولت‌های دست‌نشانده غرب در این منطقه، رسانه ملی با ترویج و تقویت روحیه مقاومت به‌ویژه در میان شیعیان، توانسته است با وجود کاستی فراوان در حوزه فناوری، به همگرایی و اتحاد آنان کمک قابل توجهی بکند.

یافته‌های تحقیق

۳- پراکنش و چگونگی رفتار شیعیان در خاورمیانه

شیعیان یکی از پراکنده‌ترین مذاهب حال حاضر جهان هستند. این پراکندگی از سابقه تاریخی زیادی برخوردار است و شامل کشورهایی است که شیعیان از دوره‌های اولیه پیدایش خود در آن حضور داشته‌اند و نیز شامل جماعت‌های شیعی می‌گردد که در قرن اخیر در اقصی نقاط عالم پدید آمده‌اند. ژئوپلیتیک شیعه به‌عنوان مؤلفه‌ای تأثیرگذار در تبیین تحولات سیاسی، اقتصادی و اجتماعی خاورمیانه محسوب می‌شود. شیعیان حدوداً ۲۵ درصد جمعیت مسلمانان را تشکیل می‌دهند که غالب آنها در منطقه استراتژیک خاورمیانه و کنار آبراهه‌های بین‌المللی سکونت دارند. لذا از دیدگاه جغرافیای سیاسی نحوه پراکنش شیعیان در منطقه خاورمیانه دارای ارزش و اعتبار خاصی است (احمدی ارکمی، ۱۳۹۱).

امروزه جوامع شیعی بر حسب دوری و نزدیکی به جمهوری اسلامی ایران به چهار بخش عمده تقسیم می‌شوند که شامل: (مدل شماره ۳)

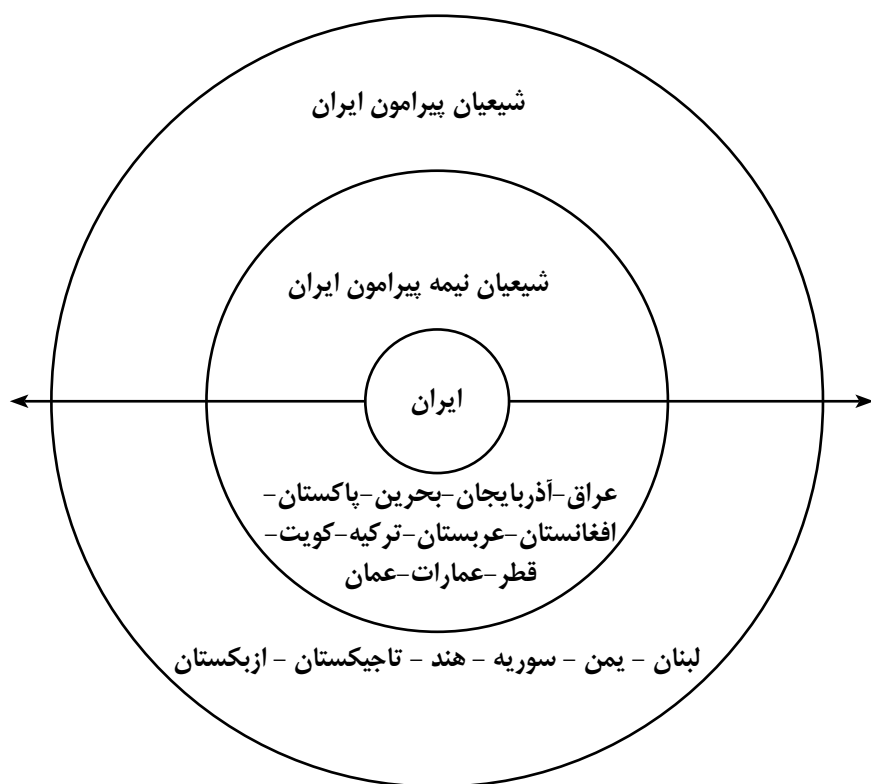
الف. شیعیان ایران

ب. شیعیان نیمه پیرامونی ایران شامل: عراق، آذربایجان، بحرین، پاکستان، افغانستان،

عربستان، ترکیه، کویت، قطر، امارات و عمان.

ج. سایر شیعیان آسیا (پیرامون ایران) شامل: لبنان، یمن، سوریه، هند، تاجیکستان و ازبکستان.

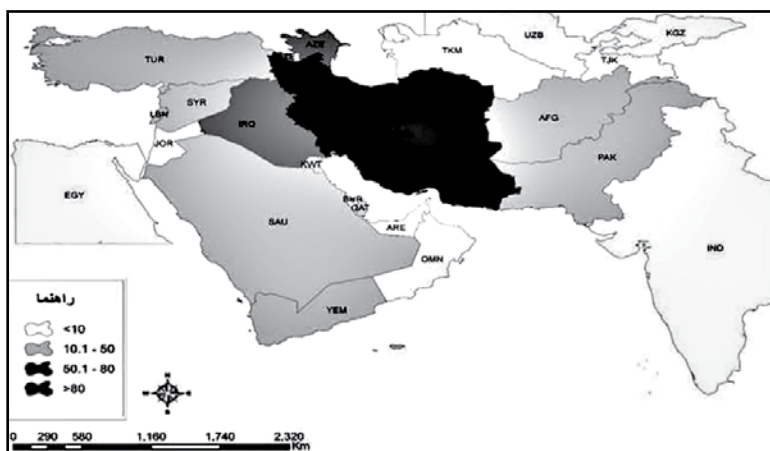
د. گروه‌های پراکنده شیعه در سایر نقاط جهان (احمدی، ۱۳۹۰: ۶۹-۷۰).



مدل شماره ۳- مدل مرکز-پیرامون قلمروهای شیعی جهان (س.ع. احمدی، ۱۳۸۷)

لذا باتوجه به پراکنش شیعیان در منطقه خاورمیانه، ایران با بیش از ۹۰ درصد جمعیت تشیع به عنوان کانون جوامع تلقی می‌شود. با این وجود بیشتر کشورهایی که دارای جمعیت شیعه هستند عمدتاً در اطراف جمهوری اسلامی ایران بوده و با ایران پیوستگی جغرافیایی دارند که از این عامل می‌توان به‌عنوان یک منبع قدرت‌ساز بهره گرفت (آقایی، ۱۳۹۳). با نگاهی به نقشه ۱۲۵

جغرافیایی تشیع (نقشه شماره ۱). پراکندگی شیعیان در منطقه خاورمیانه مشخص و ایران در قلب قلمروهای شیعی جهان قرار گرفته است. همچنین در نقشه جغرافیایی تشیع (نقشه شماره ۲) به توزیع جغرافیایی شیعیان بر حسب درصد اشاره و مشخص شده است.



نقشه شماره ۱: پراکندگی شیعیان در خاورمیانه (س.ع. احمدی، ۱۳۸۸)



نقشه ۲: نقشه توزیع جغرافیایی شیعیان (Source: <http://www.pbs.org>)

۳-۱- رفتار شیعیان خاورمیانه

تحولات خاورمیانه در چند دهه اخیر مبین جنبش‌های هویتی متأثر از تغییرات فرهنگی، سیاسی و اجتماعی است که ظهور آن مناسبات سنتی قدرت و سیاست را دگرگون کرده است. از جمله این شرایط هویت‌گرایی اسلامی به‌طور خاص تشیع سیاسی است که قوی‌ترین عنصر در ایجاد ژئوپلیتیک هویتی به شمار می‌رود (نکویی، ۱۳۸۸: ۴۸). از ویژگی بارز در اکثر کشورهای این محدوده جغرافیایی، وجود اقوام عرب می‌باشد که از نظر زبانی باهم متحد هستند ولی از نظر ویژگی‌های توسعه‌یافتگی باهم تفاوت‌های بارزی دارند. جوامع و کشورهای خاورمیانه از زمره کشورهای درحال توسعه و جهان سومی می‌باشند، با وجود اینکه اولین تمدن‌ها و شهرنشینی در این محدوده جغرافیایی به‌وجود آمده و شکل گرفته است؛ ولی اکثر کشورها در این محدوده، هنوز دارای بافت سنتی و توسعه نیافته‌ای هستند. در رابطه با نوع حکومت و نحوه عمل رفتار دولتمردان این کشورها نیز شاهد وجود عادات و رفتار سنتی از سوی آنها می‌باشیم. درواقع جوامع خاورمیانه تحت تأثیر نظام‌های سیاسی و اجتماعی قرار دارند، که از طریق اهرم‌های گروهی خاص، فرد را تابع خواسته‌ها و هدف‌های خود کرده‌اند (مهکویی، ۱۳۹۱: ۹-۳۹). اما از طرفی علاوه بر تأثیر انقلاب اسلامی ایران در یک دهه اخیر، عوامل مختلفی در ارتقاء جایگاه شیعیان در ژئوپلیتیک خاورمیانه دخیل بوده است که می‌توان گفت قدرت‌گیری شیعیان عراق بعد از سقوط صدام، پیروزی شیعیان لبنان در جنگ ۳۳ روزه با اسرائیل و تحولات اخیر جهان عرب که منجر به نظم نوین در منطقه می‌گردد، در هویت‌یابی شیعیان تأثیر راهبردی داشته است (فلاح، ۱۳۹۱: ۷۳-۹۶). با این وجود شیعیان همواره در خاورمیانه در محیطی چالش‌زا به حیات خود ادامه داده‌اند. این چالش‌ها از سطح محلی تا سطح ملی، از منطقه‌ای تا بین‌المللی متأثر بوده و عوامل و شرایط محیطی مختلفی در آن دخیل بوده است که به‌طور مختصر در ذیل به مواردی چند اشاره می‌شود (فلاح، ۱۳۹۱: ۷۳-۹۶).

۱- گفتمان ضد شیعی سلفیون: ایدئولوژی سلفی‌گری و وهابیت با هدایت رسمی عربستان، علاوه بر خاورمیانه، در سایر نقاط جهان نیز راهبرد خود را با هدف‌گیری تضعیف شیعیان تعریف نموده است.

۲- بزرگ‌نمایی خطر شیعیان و ایران: با مطرح کردن بحث هلال شیعی با محوریت جمهوری اسلامی ایران و پررنگ کردن سلطه ایران بر شیعیان درصدد زنده کردن اختلافات قدیمی شیعه-سنی بوده تا از طریق این تفرقه‌افکنی از استقرار ثبات و امنیت در منطقه جلوگیری شود.

۳- تأکید بر ناسیونالیسم عربی برای جداسازی شیعیان منطقه: در دوران معاصر نویسندگان ملی‌گرای عرب، شیعه را یک جنبش غیرعربی معرفی می‌کنند که ایرانیان در عصر صحابه و تابعین به ترویج آن پرداخته‌اند، آنها با این اتهام هویت عربی شیعیان را انکار نموده و آنان را ایرانی‌الاصل‌های مهاجر معرفی می‌کنند.

۴- راهبرد تقابل آمریکا با جنبش‌های شیعی در خاورمیانه: مهم‌ترین هدف راهبردی ایالات‌متحده آمریکا از زمان پیروزی انقلاب اسلامی ایران تا کنون این بود که جنبش‌های هویت‌گرای سیاسی شیعه را کنترل و مهار کند (فلاح، ۱۳۹۱: ۷۳-۹۶).

لذا با این‌وجود شیعیان در محدودیت سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی قرار گرفته به‌طوری که در برخی از کشورهای عربی شیعیان از تمامی مشاغل مهم حکومتی محروم بوده و حتی در امور مربوط به مناطق خود نیز حق خودمختاری و خودگردانی ندارند. مثلاً عربستان ورود شیعیان را به حدود پنجاه درصد دانشگاه‌ها و مؤسسات تحقیقاتی از نظر قانونی ممنوع کرده است و یا در دادگاه به شیعیان اجازه گواهی دادن را نمی‌دهد و در این کشور هیچ قاضی شیعه‌ای وجود ندارد (Fuller, 2005: 363).

دهه ۱۹۹۰ سرآغازی برای حکومت‌ها و خیزش‌های شیعیان برای احیای هویت خود بوده است. این حرکت‌ها اگرچه نتوانست ایده‌های آرمانی خود را تحقق بخشد اما کاتالیزور مناسبی

برای حرکت‌های بعدی و احقاق حقوق مدنی و اثبات کارآمدی و در نهایت خودآگاهی آنها شد. از آنجاکه خاورمیانه کانون مرکزی زیست شیعیان در جهان است بالطبع هر حرکت و خیزش شیعی اگر منشاء سخت‌افزاری آن از خاورمیانه نباشد، حداقل منبع فکری و ذهنی آن از این منطقه خواهد بود (مصلی‌نژاد، ۱۳۹۱: ۱۳۵-۱۷۱).

۲-۳- نقش رسانه ملی در همگرایی شیعیان

در عصر کنونی به دلیل پیچیدگی اجتماعی و اهمیت یافتن نقش رسانه‌ها در ایجاد روابط افقی و عمودی در جوامع، کاربرد این وسایل در زمینه‌های فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و نظامی بیش‌ازپیش مشهود است که با تأثیرگذاری قابل ملاحظه خویش دارای کارایی تبلیغی و روانی نیز می‌باشند (قاسمی، ۱۳۸۹). لذا ویژگی رسانه‌ها فراگیر بودن آنهاست، آنها می‌توانند یک کلاس بی‌دیوار با میلیاردها مستمع تشکیل دهند. که از این طریق می‌توانند همبستگی کلی را بین اجزاء جامعه در پاسخ به نیازهای محیطی ایجاد کنند (رحمان‌زاده، ۱۳۹۰: ۲۳۳-۲۴۹).

تردیدی نیست که در جامعه اسلامی رسالت اصلی و محوری همه رسانه‌های جمعی، به‌ویژه رسانه ملی به‌عنوان یکی از کارگزاران رسمی عرصه فرهنگ، نشر و تبلیغ دینی، پاسداری و صیانت از ارزش‌ها و آرمان‌های انقلاب اسلامی، رشد تعالی انسان‌ها، ایجاد وحدت و همگرایی و همبستگی است. در عصر حاضر که عصر سلطه ارتباطات نامیده می‌شود، بی‌گمان در مورد همه مسائل جهان، بزرگ‌ترین رسالت اطلاع‌رسانی بر دوش رسانه‌های جمعی است. افزایش روزافزون شبکه‌های خبری، ماهواره‌ای و... از نقش مهم رسانه‌های جمعی در اطلاع‌رسانی حکایت دارد. موقعیت رسانه‌ها و اطمینان مخاطبان از آنها چنان است که گاهی خبرهای تحریف شده و مطالب به ظاهر پراهمیت آنها در سراسر جهان به‌عنوان مهم‌ترین بحث روز مطرح می‌شود و در مقابل مطالب بسیار مهم و بزرگ اتفاق افتاده را عادی و روزمره جلوه می‌دهند.

لذا رسانه‌های اندکی را می‌توان در دنیای پیچیده‌ی ارتباطات امروزه پیدا کرد که به

جهانی و فضاهای مجازی در دنیای امروزی ارتباطات، هنوز رسانه ملی (شبکه‌های سراسری و فرامرزی) به‌عنوان رسانه‌ای مطرح است که مخاطب بیشترین استفاده از آن می‌برند. این نکته بیانگر ظرفیت بالای رسانه ملی است که با وجود فضای رقابتی سنگین و نابرابر موجود در جهان می‌تواند برای تقویت هویت و همگرایی ابراز و زمینه مناسبی باشد (میرمحمدی، ۱۳۹۲: ۵۱-۱۱). به‌هرحال برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری هدفمندانه، هوشمندانه، همه‌جانبه و چندوجهی، لازمه حرکت مدیریت راهبردی رسانه ملی در فضای جهانی شده، رقابتی و متکثر امروزی است (همان)؛ رسانه ملی باید در این راستا حرکت کند و بکوشد تا ضمن خنثی‌سازی تلاش رسانه‌های بیگانه که با هجمه گسترده و شبانه‌روزی خود از طریق انواع فناوری‌های ارتباطات، سیاست و استراتژی بحران‌آفرینی را در منطقه خاورمیانه به‌ویژه در بین شیعیان در پیش گرفته‌اند و همواره به دنبال تضعیف هویت دینی و نیز مسئله مقاومت در برابر نظام‌های استکباری بوده‌اند. رسانه ملی با تهیه و تولید انواع برنامه‌ها، فیلم‌های کوتاه و بلند تلویزیونی و بخش‌های مختلف خبری بر اساس واقعیت‌ها کوشیده است تا نسبت به همگرایی و اتحاد شیعیان منطقه اقدام کند.

لذا در این راستا رسانه ملی با راه‌اندازی شبکه‌های مختلف برون‌مرزی ضمن برقراری ارتباط با ایرانیان خارج از کشور از یک‌سو و پرداختن به مسائل سیاسی به‌ویژه مسائل مهم روز و حوادث خاورمیانه در موضوع همگرایی مسلمانان و به‌ویژه شیعیان از سوی دیگر، رسالتی حساس و مهم را دنبال می‌کند، اگرچه در این رابطه با موانع و مشکلاتی مواجه بوده است از جمله اینکه غرب که شعار آن جریان آزاد اطلاعات است به‌قطار در حال حرکت رسانه ملی سنگ می‌زند و شبکه‌های صداوسیما را از روی ماهواره‌ها قطع می‌کند که علت این رفتار هم رویکرد مستقل رسانه‌های برون‌مرزی و موفقیت و تأثیرگذاری آنان بر مخاطبان را می‌توان ارزیابی کرد.

۳-۳- عوامل تأثیرگذار بر روابط و اتحاد شیعیان

اتحاد، انسجام و همدلی میان افرادی که دارای یک مذهب هستند موجب تقویت و تعالی

آن و دستیابی به جایگاه آرمانی و قله‌های مقصود را هموار می‌سازد؛ چراکه وحدت ضمن اینکه یک ضرورت شرعی است، یک استراتژی نیز به شمار می‌آید. به همان گونه‌ای که کشورها به‌عنوان اصلی‌ترین بازیگران «نظام وستفالی» نیازمند «قدرت‌سازی» در سیاست بین‌الملل هستند، گروه‌های هویت‌گرا و بازیگران غیردولتی در خاورمیانه تلاش می‌کنند تا از طریق «تولید مقاومت» به هویت‌گرایی ایدئولوژیک نائل گردند. این امر زمینه ظهور بازیگرانی را فراهم می‌کند که از طریق «هویت مقاومت» نشان می‌دهند که گروه‌های اجتماعی در تلاش هستند تا در برابر فشارهای ناشی از سرکوب و سلطه از طریق واکنش‌های انسانی به باز تولید هویت مبادرت نمایند (Castells, 2001: 45). در شرایط موجود شیعیان خاورمیانه در محدودیت‌های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی قرار دارند. به‌عنوان مثال در کشورهای بحرین و عربستان انتشار کتاب‌ها، سرودها، نوارها و سی‌دی‌های مذهبی شیعی ممنوع است و در اختیار داشتن آنها مجازات را در پی دارد و آنان مجاز به تبلیغ و تعلیم تشیع نیستند، بنابراین نگرانی خانواده‌های شیعی از فرزندانشان به خاطر از دست دادن فرهنگ و هویت شیعی و هضم در فرهنگ تحمیلی از دیگر نگرانی‌ها و تبعیض علیه شیعیان است (مصلی‌نژاد، ۱۳۹۱: ۱۳۵-۱۷۱).

به‌طور کلی از یک‌سو کشورهای عربی منطقه خاورمیانه از قدرت گرفتن شیعیان در عراق -که می‌تواند موازنه قدرت را در منطقه تحت تأثیر قرار دهند- نگران هستند و از سوی دیگر رژیم اسرائیل و آمریکا قدرت گرفتن شیعیان را باتوجه به رویکرد سلطه‌ستیزی شیعیه همواره یک تهدید برای خود قلمداد کرده است و لذا به همین خاطر ضمن تقویت گروه‌های تروریستی-تکفیری داعش در منطقه خاورمیانه، تمام تلاش خود را برای تضعیف شیعیان به کار می‌برند. چراکه خوب می‌دانند اتحاد و همگرایی شیعیان خاورمیانه توازن قوای منطقه را برهم می‌زند. لذا بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای برای مقابله با این اتحاد و همگرایی شیعیان به سیاست‌های متفاوتی دست زده‌اند که مهم‌ترین آنان عبارتند از:

۱- سیاست ضد ایرانی: این سیاست با تبلیغ جاه‌طلبی ایران در کسب هژمونی منطقه‌ای، مداخله آن را در امور داخلی کشورهای منطقه را توجیه می‌کند و بر اتهامات مداخله ایران در امور عراق و تسلیح گروه‌های رادیکال شیعه در عراق و در منطقه و تلاش ایران برای افزایش قدرت خود در منطقه تأکید می‌کنند.

۲- سیاست ضدشیعی: این رویکرد با تلاش در تفکیک عربیت و تشیع و اعلام اینکه نگرانی عمده سران عربی خاورمیانه به خطر افتادن عربیت عراق است مطرح شد و با فتاوی مفتی‌های وهابی و تشدید مقابله با شیعیان در منطقه تقویت شده است.

۳- افزایش فشار و سرکوبی شیعیان کشورهای عربی: این سیاست به منظور مقابله با تسری تجربه‌ی عراق به شیعیان کشورهای دیگر منطقه است.

۴- همگرایی میان دولت‌های سنی منطقه و قدرت‌های فرامنطقه‌ای علیه تشکیل هلال شیعی: این رویکرد از همکاری سیاسی تا پیمان‌های دفاعی- امنیتی و افزایش فروش تسلیحات نظامی در راستای کسب منافع مشترک آنان علیه شیعیان است (جاودانی‌مقدم، ۱۳۸۷: ۲۴-۳).

لذا مجموعه این عوامل و رویکردها موجب تشکیل و تشدید فعالیت بنیادگرایان سنی، تکفیری‌ها، القاعده و داعش جهت بی‌ثباتی و هرج و مرج در منطقه خاورمیانه گردید. به‌طور کلی باتوجه به مطالب ذکر شده و سیاست‌های اتخاذشده توسط غرب و کشورهای عربی که منافع خود را از تحولات منطقه در خطر می‌بینند، اقدامات ضدانسانی آنان موجب همگرایی و اتحاد هرچه بیشتر شیعیان گردیده است که در این مورد ضمن تقویت ذهنیت مثبت دیگر کشورها نسبت به شیعیان، باعث بر ملا شدن چهره غرب و کشورهای وابسته منطقه شد.

۴-۳- نقش ژئوپلیتیک رسانه ملی بر همگرایی شیعیان

امروزه نقش رسانه‌ها، نقشی فراتر از اطلاع‌رسانی صرف است. هم اینکه رسانه‌ها ابعاد

امنیتی جدیدی در سطح ملی و بین‌المللی ایجاد کرده‌اند و بسیاری از مفروضات و اصول

پیشین را در ساختار روابط حقوق بین‌الملل به چالش طلبیده‌اند و هم از این بعد که رسانه‌های امروز به‌عنوان مکمل نیروی نظامی و تهدیدکننده امنیت در سطوح مختلف آن، اعم از فردی، ملی و بین‌المللی و جهانی به شمار می‌روند (پورطهماسبی، ۱۳۸۷). لذا امروزه ما در عصری هستیم که رسانه‌های دنیا با استفاده از فناوری نوین ارتباطی و برخورداری از آخرین فناوری‌ها در عرصه جهانی، یکی پس از دیگری رخ می‌نمایند و گاهی افزون بر تأثیر کوتاه‌مدت به دلیل قدرت نفوذ بالا، مسبب تأثیرات بلندمدت، تدریجی، غیرمستقیم و نامحسوس در جوامع مختلف لقب می‌گیرند. رسانه‌هایی که در حالت کلی، ابزاری برای ارائه الگوهای رفتاری خاص در درازمدت هستند و سبب تثبیت الگوها و ایده‌ها در تغییر رفتار و گرایش در مخاطب می‌شوند (سیماپور، جام‌جم، شماره خبر ۸۹۰۴۴۰۹۶۲۹۴۴۰۹۶۱۴۸۹۹۲۰). در این میان موقعیت رسانه ملی و به‌ویژه عملکرد شبکه‌های برون‌مرزی در راستای همگرایی و وحدت شیعیان و از طرف دیگر انعکاس واقعیت‌های منطقه خاورمیانه در مقابل جو روانی و رسانه‌ای غرب، همراه با موفقیت بوده است.

لذا رسانه‌های برون‌مرزی صداوسیما جمهوری اسلامی ایران سعی کرده است در جهت همگرایی و اتحاد مسلمانان به‌ویژه شیعیان منطقه راه‌کارهایی را اتخاذ کند تا میدان عمل را در دست گرفته و به قدرتی ویژه در بین رسانه‌های دیداری و شنیداری منطقه و دنیا باشد (همان). چه اینکه رسانه ملی در راستای تحقق مصداق رسانه دینی، یعنی رسانه‌ای که عملکرد آن منجر به گسترش ارزش‌های دینی و مبانی انقلاب اسلامی در فرد و جامعه شده و بستر ساز بندگی فردی و اجتماعی در جهت تقرب الهی بوده است (غفاری، ۱۳۸۵).

در جمهوری اسلامی ایران رادیو و تلویزیون به‌عنوان دو رسانه‌ی اصلی و ملی، نقش اساسی را در ارائه پیام انقلاب و ایدئولوژی جمهوری اسلامی به دنیا را ایفا می‌کنند. در همین راستا رسانه ملی با بیش از ۲۲ شبکه ملی، ۱۰ شبکه بین‌المللی و ۳۴ شبکه محلی همواره با تأکید بر همگرایی و اتحاد اقدام به پخش برنامه‌های داخلی و برون‌مرزی نموده است (جدول شماره ۱).

جدول شماره ۱: وضعیت و شبکه‌های صداوسیما جمهوری اسلامی ایران

صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران		
سازمان رادیو و تلویزیون ملی ایران - شورای نظارت بر صدا و سیما - معاونت برون مرزی		
مراکز	آبادان • آذربایجان شرقی • آذربایجان غربی • اردبیل • اصفهان • البرز • ایلام • بوشهر • چهارمحال و بختیاری • خراسان جنوبی • خراسان رضوی • خراسان شمالی • خلیج فارس • خوزستان • زنجان • سمنان • سیستان و بلوچستان • فارس • قزوین • قم • کردستان • کرمان • کرمانشاه • کهگیلویه و بویراحمد • کیش • گلستان • گیلان • لرستان • مازندران • مرکزی • مهاباد • همدان • یزد	
شبکه‌های تلویزیونی	ملی	یک • دو • سه • چهار • پنج • خبر • آموزش • قرآن • مستند • شما • بازار • نمایش • ورزش • پویا • سلامت • نسیم • افق • اچ‌دی
	برون مرزی	آی فیلم • آی فیلم انگلیسی • الکوثر • هیسپان تی وی • پرس تی وی • العالم • جام جم • سحر او ۲ و ۳ و ۴ و ۵
	استانی	آبادان • آذربایجان غربی • آفتاب • اترک • اشراق • البرز • اصفهان • افلاک • ایلام • باران • بوشهر • تابان • جهان بین • خاوران • خراسان رضوی • خلیج فارس • خوزستان • دنا • زاگرس • سبز • سبلان • سمنان • سهند • تبرستان • فارس • قزوین • کردستان • کرمان • نور • هامون • سینا • کیش • مهاباد
شبکه‌های رادیویی	ملی	تهران • ایران • فرهنگ • پیام • قرآن • معارف • جوان • ورزش • سلامت • گفتگو • اقتصاد • نمایش • آوا • تلاوت • صبا
	برون مرزی	برون مرزی ۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۶ - رادیو دری - ندای اسلام
	استانی	اراک • اردبیل • ارومیه • اصفهان • البرز • اهواز • ایلام • آبادان • بجنورد • بندرعباس • بوشهر • بیرجند • تبریز • خرم‌آباد • رشت • زاهدان • زنجان • ساری • سمنان • سنج • شهرکرد • شیراز • قزوین • قم • کرمان • کرمانشاه • کیش • گرگان • مشهد • مهاباد • همدان • یاسوج • یزد
	شهری	مراغه • دزفول • بروجرد

ترسیم کننده: نگارنده

شبکه‌های جام جم ۱، ۲، و ۳ برای ایرانیان مقیم اروپا، آمریکا، آسیا و اقیانوسیه برنامه پخش

می‌کنند. شبکه خبری عربی زبان العالم و شبکه عربی الکوثر و شبکه خبری انگلیسی‌زبان پرس ۱۳۴

تی وی و شبکه اسپانیایی زبان هیسپان تی وی از دیگر شبکه های تلویزیونی سازمان صداوسیما ایران هستند که در سطح جهان و منطقه برنامه های مختلف را پخش می کنند (جدول شماره ۲).

جدول شماره ۲: شبکه های برون مرزی صداوسیما جمهوری اسلامی ایران

زبان و هدف شبکه های برون مرزی
شبکه جهانی جام جم) برای ایرانیان مقیم اروپا، آمریکا، آسیا و اقیانوسیه
شبکه سحر (به زبان های فرانسوی و بوسنیایی
شبکه سحر (به زبان اردو
شبکه سحر (به زبان کردی
شبکه سحر (به زبان آذری
شبکه سحر (به زبان انگلیسی
شبکه العالم) شبکه خبری عربی
شبکه الکوثر) عربی
پرس تی وی) شبکه خبری انگلیسی
هیسپان تی وی) شبکه اسپانیایی
آی فیلم) شبکه فیلم و سریال به سه زبان انگلیسی، عربی و فارسی

ترسیم: نگارنده

صداوسیما همچنین بیش از شش ایستگاه رادیویی برون مرزی به بیش از بیست و پنج زبان گوناگون را اداره می کند مانند زبان های: عربی، چینی، بنگالا، ملایو، ژاپنی، اردو، پشتو، کردی، سورانی، دری، کردی کرمانجی، ارمنی، روسی، آلمانی، ایتالیایی، آلبانی، بوسنیایی، اسپانیایی، عبری و... اشاره کرد (همان). لذا رسانه ملی همواره در عرصه اطلاع رسانی با رویکرد وحدت، همگرایی و یکپارچگی شیعیان منطقه خاورمیانه در تقابل نابرابری در مقابل هجمه عظیم رسانه های معاند رویکرد تشیع قرار گرفته و توانسته است که فضای تک صدایی را در حوزه

رسانه‌ای در منطقه به شکست بکشانند.

۴- تجزیه و تحلیل

حوزه استقرار شیعیان در یکی از مناطق با اهمیت خاورمیانه، منابع قدرت عظیمی را از حیث ژئوپلیتیکی در اختیار آنان قرار داده است به گونه‌ای که نزدیک به هفتاد درصد از منابع انرژی (نفت و گاز) جهان را در حوزه خلیج فارس قرار دارد. همچنین نقش محوری ایران در جهان تشیع و میزان اثرگذاری شیعیان در معادلات بین‌المللی و آثار و پیامدهای انقلاب اسلامی ایران در ارتقای موقعیت و میزان اثرگذاری شیعیان در معادلات منطقه‌ای، اهمیت ژئوپلیتیکی شیعیان را به‌طور عام و جمهوری اسلامی ایران را به‌طور خاص مضاعف کرد (اطاعت و دیگران، وبسایت جامع مجمع جهانی شیعه‌شناسی) و هیچ تردیدی باقی نمی‌ماند که ایران در کانون جغرافیای سیاسی شیعیان قرار گرفته و علاوه بر برخورداری از موقعیت منحصربه‌فرد در منطقه خلیج فارس، دارای جایگاه ویژه‌ای در جهان اسلام بوده و محوریت دنیای تشیع را نیز دارا می‌باشد، که این عواماً زمینه را برای مدیریت و رهبری ایران در دنیای تشیع فراهم می‌نماید.

بنابراین جمهوری اسلامی ایران با نظر به حساسیت‌های منطقه‌ای و بهره‌گیری از جایگاه ویژه خود در بین ملت‌های مسلمان جهان به‌ویژه شیعیان، همواره ضمن تلاش در جهت اتحاد مسلمانان، نگاهی ویژه و راهبردی در ایجاد همگرایی در بین شیعیان منطقه دارد. که در این راستا رسانه ملی با بهره‌گیری از تکنولوژی‌های جدید نقش مهمی در جهت این همگرایی و اتحاد شیعیان منطقه را ایفا می‌کند چراکه شیعیان با دارا بودن قالب‌های ادراکی و تحلیلی بومی برای عدالت‌گرایی و مبارزه با ظلم و تبعیض به دلیل اینکه همواره در طول تاریخ تحت فشارهای سیاسی و محدودیت‌های حکومتی قرار گرفته بودند، گرایش ویژه‌ای به هویت‌یابی و همگرایی پیدا کرده و مصداق این مهم را می‌توان در فضای سیاسی جدید کنونی در منطقه ملاحظه کرد که شیعیان از سنگرهای مقاومت و دفاع، نظامی‌های اقتدارگرا را به چالش کشیده‌اند.

از طرفی باید به این نکته توجه داشت که مطالبات و خواسته‌های شیعیان در کشورهای مختلف و حتی در درون یک کشور نیز متفاوت است. مثلاً درحالی که گروهی از شیعیان بحرین مانند حرکه الاحرار و یا گروه‌های شیعی دانشجویی خواستار حکومتی مردم‌سالار برای استیفای حقوق از دست‌رفته خود و دستیابی به حقوق مساوی سیاسی و مدنی با سنی‌ها هستند، جمعیت الوفاق الوطنی الاسلامی که بزرگ‌ترین جریان سیاسی شیعه و گروه مخالف در بحرین است، خواهان برپایی حکومت اسلامی و تطابق قوانین با شرع اسلام است. علاوه بر این مطالبات شیعیان در برخی کشورها به دلیل فقر و محرومیت بیشتر اقتصادی، و در برخی جوامع شیعی که وضعیت بهتری دارند مطالبات سیاسی و یا اجتماعی مطرح می‌شود (جاودانی‌مقدم، ۱۳۹۱: ۶۲-۲۹).

در میان این مطالبات متفاوت اگرچه همگرایی کمی مشکل به نظر می‌رسد اما اقدامات جمهوری اسلامی ایران در این رابطه موفقیت‌آمیز بوده است و نقش رسانه ملی در این موفقیت چشم‌گیر و بارز به نظر می‌رسد. چراکه همان‌گونه که عنوان شد با ظهور رسانه‌های نوین که ناشی از تکامل فناوری‌های ارتباطی و اطلاعاتی در دهه‌های اخیر است و به موازات اتخاذ سیاست‌های همگراییانه ناشی از مفهوم جهانی‌شدن توسط کشورهای غربی و در کنار پیچیده‌تر شدن مسائل اقتصادی جهانی و بازار خبر و اطلاعات، که شمال تولید، پردازش و توزیع محصولات خبری و اطلاعات، با عنایت به اقتصاد رسانه‌های بین‌المللی مدیریت رسانه‌ها به‌ویژه رسانه‌های پخش در حوزه‌های فراملی از اهمیت خاصی برخوردار شده است، ضرورتی که اهمیت مدیریت رسانه را دوچندان کرده این است که رسانه‌های نوین در روزگار کنونی که باید به مسئله ارتقاء و دفاع از پخش ملی و رسانه‌های محلی بپردازند می‌بایست درصدد تأثیرگذاری بر مخاطبان فراملی نیز باشند (عقیلی و دیگران، ۱۳۸۶: ۱۱۶-۱۰۹).

از آنجاکه هدف اصلی رسانه‌ها در یک جامعه‌ی اسلامی، تشویق، آموزش و دعوت مردم به سوی خیر و نیکی است باید که خود حقیقت‌گو باشند. دروغ نگفتن، معادل گفتن حقیقت نیست، با سکوت، ابهام یا تغییر موضوع می‌توان دروغ نگفت اما ممکن است حقیقت نیز گفته نشود.

لذا پیش از آنکه دروغ نگفتن در رسانه معیار باشد، حقیقت‌گویی، اصل و ارزش بنیادی محسوب می‌شود (گران پایه، ۱۳۸۶: ۳۸-۳۱).

لذا در حوادث خاورمیانه رسانه‌های غربی و عربی وابسته ضمن کتمان کردن حقیقت‌ها سعی در انحراف افکار عمومی منطقه دارند اما رسانه ملی توانسته است با بیان حقایق افکار مسلمانان را نسبت به خود جلب نماید.

بنابراین رادیو تلویزیون به‌عنوان دو رسانه ارتباطی سریع و در دسترس، یک ضرورت مهم و جدایی‌ناپذیر در زندگی نوین انسان‌ها به‌حساب می‌آیند. تحولات سیاسی و اجتماعی سال‌های اخیر در نقاط مختلف جهان، حاکی از ظهور و تشدید جنگ رسانه‌ای بر سر تسخیر افکار عمومی و ایجاد تغییرات دلخواه در فرهنگ، ایدئولوژی و سبک زندگی مخاطبان هدف و به‌طور خاص خاورمیانه است (درباره ما، وب‌سایت صداوسیما).

حضور مؤثر و فعالانه سازمان صداوسیمای جمهوری اسلامی ایران در میدان این نبرد رسانه‌ای، مستلزم برنامه‌ریزی و مدیریت هوشمندانه‌ای است که عبور از موانع، بهره‌گیری مطلوب از فرصت‌ها و نیل به اهداف سازمانی را تسهیل می‌کند، به‌نظر می‌رسد در شرایط کنونی که امواج و پیام‌های فراملی، مرزهای متعارف جغرافیایی و فرهنگی را پشت‌سر گذاشته و امپراطوری سلطه‌جوی رسانه‌ای غرب، استحاله فرهنگی ملت‌های مستقل، به‌ویژه ایران اسلامی را هدف قرار داده است، سازمان صداوسیمای جمهوری اسلامی ایران که به تعبیر حضرت امام خمینی(ره) دانشگاه عمومی است، باید با آمادگی همه‌جانبه، نقش فعال خود را در تقویت و انسجام فرهنگی، تحکیم هویت‌های ملی و مقابله با امواج مخرب بیش از پیش را ایفا کند (همان).

لذا در این راستا برنامه‌هایی که تولید و پخش می‌شوند همواره در آنها هویت‌های دینی و مذهبی با تأکید بر همگرایی و وحدت شیعیان منطقه دیده می‌شود. که صداقت در پخش برنامه‌ها به‌ویژه در حوزه خبر و اطلاع‌رسانی نوعی وابستگی رسانه‌ای مخاطب به شبکه‌های برون‌مرزی در رسانه ملی را به دنبال داشته است.

نتیجه‌گیری

شرایط حساس منطقه خاورمیانه به دلیل منبع انرژی بودن آن از یک سو و وجود رژیم اسرائیل و نیز سیستم‌های پادشاهی وابسته به غرب از سوی دیگر، لزوم همگرایی مسلمانان و به‌ویژه شیعیان منطقه را می‌طلبد. در دنیای کنونی که مرزهای سیاسی دیگر به‌عنوان مرزهای ملی جداکننده ملت‌ها عمل نمی‌کنند این رسانه‌ها هستند که عمق نفوذ ایدئولوژی‌ها و توان سیاسی یک دولت را مشخص می‌کنند، که در شرایط حساس کنونی یقیناً اطلاع‌رسانی صادقانه و به‌موقع و نیز برخورد هوشمندانه با مسائل منطقه‌ای، می‌تواند صحنه آزمونی تعیین‌کننده برای رسانه ملی باشد. همان‌گونه که مشخص شد رسانه‌های جمعی از چنان قدرتی در تأثیرگذاری برخوردار هستند که به سهولت می‌توانند بین عناصر پراکنده اجتماعی هماهنگی و همگرایی ایجاد کرده و با ارائه مجموعه‌ای از اطلاعات، ارزش‌ها، اندیشه‌ها و ایده‌های یکدست، تصاویر ذهنی مشترکی از واقعیت‌های جهان را در مخاطبان خود به‌وجود آورده و زمینه تقویت وفاق و همدلی در بین ملت‌ها شوند.

تردیدی نیست که در جمهوری اسلامی ایران رسالت اصلی و محوری همه رسانه‌های جمعی به‌ویژه رسانه ملی به‌عنوان یکی از کارگزاران رسمی، در عرصه فرهنگ نشر و تبلیغ دین، پاسداری و صیانت از ارزش‌ها و آرمان‌های انقلاب اسلامی، رشد و تعالی انسان‌ها و ایجاد اتحاد و همگرایی و همبستگی است. لذا در پژوهش حاضر به دنبال جوابی منطقی جهت ارزیابی نقش رسانه ملی در همگرایی و اتحاد شیعیان منطقه خاورمیانه بوده که با توجه به یافته‌های تحقیق و بر اساس نظریه دکتر حافظ‌نیا و مدل مفروض ایشان در باب همگرایی در مناطق متشنج فرضیه پژوهش مبنی بر اینکه رسانه ملی با بیان واقعیت‌های موجود در صحنه بین‌الملل و تأثیرگذاری و مهارت‌دهی به افکار عمومی، منبع آگاهی‌دهنده و آموزشی در بین شیعیان خاورمیانه بوده است، تأیید می‌شود.

فهرست منابع:

- ۱- احمدی ارکمی، ابوطالب و زین‌العابدین، یوسف و نظری ولنی، لاله و بابایی همتی، روشن، بررسی جایگاه ژئوپلیتیک تشیع در خاورمیانه، وبسایت مرجع کتاب‌های تشیع (shiaudies.net)
- ۲- احمدی، سیدعباس (۱۳۹۰)، ایران، انقلاب اسلامی و ژئوپلیتیک شیعه، تهران: اندیشه‌سازان نور.
- ۳- امجد، محمد (۱۳۸۲)، «نظریه همگرایی و سازمان کنفرانس اسلامی»، مجله دین و ارتباطات، ش ۱۸ و ۱۹، ۲۲۰-۱۹۳.
- ۴- آقایی، سیدداود و سیدمحمود حسینی (۱۳۹۳)، «چشم‌اندازی بر ژئوپلیتیک جهان اسلام در بازی قدرت و رهبری جهانی، فرصت‌ها و چالش‌ها، (با تأکید بر توان و ظرفیت‌های ژئوپلیتیکی ج.ا.ا.)»، فصلنامه مطالعات انقلاب اسلامی، ش ۳۶.
- ۵- پایگاه اطلاع‌رسانی حوزه (۱۳۸۸)، شیعه‌هراسی و جایگاه آن در دیپلماسی امنیتی ایالات‌متحده آمریکا، ش ۲۶۱.
- ۶- پورحسن، ناصری (۱۳۷۸)، «انقلاب ارتباطات یا انقلاب کنترل، (حریم شخصی افراد در عصر ارتباطات)»، مجله رسانه، ش ۳۸، ۱۳-۲.
- ۷- پورطهماسبی، سیاوش (۱۳۸۷)، نقش و عملکرد تربیتی رسانه در عصر پست مدرن، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه شاهد، تهران ۱۳۷۸.
- ۸- جاودانی‌مقدم، مهدی (۱۳۸۷)، «هلال شیعی، بازیابی هویت یا توهم توطئه»، فصلنامه خط اول، ش ۴، سال دوم، ۲۴-۳.
- ۹- جاودانی‌مقدم، مهدی (۱۳۹۱)، «ژئوپلیتیک نوین تشیع در خاورمیانه و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران»، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال هشتم، ش ۲، ۶۲-۲۹.
- ۱۰- حاتمی‌راد، منصور (۱۳۸۵)، «موقعیت ژئوپلیتیک ایران»، فصلنامه پیام، ش ۸۱، ۱۵۷-۱۴۷.
- ۱۱- حافظ‌نیا، محمدرضا و حسین مختاری‌هشی و عبدالرضا رکن‌الدین افتخاری (۱۳۹۱)، «بررسی چالش‌های جغرافیای سیاسی در همگرایی منطقه‌ای: مطالعه موردی سازمان همکاری‌های اقتصادی اکو»، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال هشتم، ش اول، ۴۱-۱.
- ۱۲- حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۹۳)، مدل مفروض تحقق همگرایی منطقه‌ای (با تأکید بر حوزه خلیج فارس)، مباحث درس مناطق ژئوپلیتیکی پیرامون ایران.
- ۱۳- حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۸۴)، اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک، انتشارات پاپلی، ص ۹.
- ۱۴- درودی، فیروز (۱۳۸۷)، «تأثیر رسانه در ساختار قدرت»، ماهنامه کتاب، ش ۶، ۳۷-۲۴.
- ۱۵- درودی، فیروز (۱۳۸۸)، «تعامل سازه‌های مهم ژئوپلیتیک و اطلاعات در جهان معاصر»، فصلنامه کتاب، ش ۷۸، ۱۷۶-۱۵۳.
- ۱۶- ربیعی، حسین و جهانگیر حیدری (۱۳۹۳)، «تحلیل عوامل مؤثر بر پوشش‌های ژئوپلیتیک قطر و تأثیر آن بر امنیت ملی ایران»، فصلنامه مطالعات سیاسی جهان اسلام، دوره ۳، ش ۱۲، ۶۶-۳۷.
- ۱۷- رحمان‌زاده، سیدعلی و زهرا غفاری‌معین (۱۳۹۰)، «بررسی نقش رسانه ملی در توسعه ارتباطات

- بین‌فرهنگی»، فصلنامه مطالعات ملی سال دهم، ش ۱۳، ۲۴۹-۲۳۳.
- ۱۸- زرگر، افشین (۱۳۹۳)، «ژئوپلیتیک-اطلاعات و ارتباطات»، فصلنامه نقد کتاب اطلاع‌رسانی و ارتباطات، سال اول، ش ۳ و ۴، ۱۳۰-۱۱۷.
- ۱۹- عقیلی، سیدوحید و فیروز دینداررفرکوش (۱۳۸۶)، «مدیریت رسانه در عصر همگرایی رسانه»، فصلنامه رسانه، ش ۷۰، ۱۱۶-۱۰۹.
- ۲۰- غفاری، جلال (۱۳۸۵)، «رسانه ملی در افق هنجارگرایانه دینی»، فصلنامه اندیشه صادق، مرکز تحقیقات امام صادق (ع)، ش ۲۴.
- ۲۱- فلاح، رحمت‌الله (۱۳۹۱)، «انقلاب اسلامی و دگردیسی محیط سیاسی شیعیان در فضای نوین خاورمیانه»، فصلنامه ۱۵ خرداد، ش ۳۳، ۹۶-۷۳.
- ۲۲- قاسمی، علی و حسین بابایی (۱۳۸۹)، نبرد رسانه‌ای و دکترین امنیت ملی آمریکا، روزنامه کیهان، ۸۹/۶/۱۷.
- ۲۳- قاسمی، محمد (۱۳۸۸)، «بررسی نقش رسانه‌ها در ایجاد همگرایی ملی و امنیت پایدار»، پژوهش‌نامه نظم و امنیت اجتماعی، ش ۷، ۱۷۸-۱۴۹.
- ۲۴- گرانیپایه، بهروز (۱۳۸۶)، «معنویت‌گرایی توسعه‌گرایی و مردم‌گرایی رویکرد رسانه‌ای مطلوب»، فصلنامه رسانه، سال دهم، ش ۴، ۳۸-۳۱.
- ۲۵- مجتهدزاده، فیروز (۱۳۷۹)، ایده‌های ژئوپلیتیک و واقعیت‌های ایران، تهران: نشر نی، ص ۲۳.
- ۲۶- مشیرزاده، حمیرا (۱۳۸۹)، تحول در نظریه‌های روابط بین‌الملل، چاپ پنجم، تهران: انتشارات سمت.
- ۲۷- مصلی‌نژاد، عباس (۱۳۹۱)، «هویت‌یابی شیعیان و ژئوپلیتیک نوین خاورمیانه»، فصلنامه ژئوپلیتیک، ش اول، ۱۷۱-۱۳۵.
- ۲۸- موسوی شفقانی، سیدمسعود و مهدی شاپوری (۱۳۹۰)، «ابعاد و پیامدهای ژئوپلیتیک پرخطر ایران»، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال ۱۴، ش ۴، شماره مسلسل ۵۴، ۱۹۲-۱۶۳.
- ۲۹- مهکویی، حجت (۱۳۹۱)، «تبیین نقش مذهب از منظر ژئوپلیتیک در خاورمیانه: مطالعه موردی مذهب شیعه»، فصلنامه مطالعات خاورمیانه، شماره ۶۹، ۹-۳۹.
- ۳۰- میرمحمدی، داود (۱۳۹۲)، «مؤلفه‌ها و راه کارهای رسانه‌ای تقویت هویت ملی»، فصلنامه تخصصی مطالعات جوان و رسانه، ش ۱۲، ۵۱-۱۱.
- ۳۱- نائینی، علی‌محمد (۱۳۸۹)، ژئوپلیتیک ارتباطات و رسانه‌های نوین و نقش آن در شکل‌گیری قدرت، مرکز مطالعات و تحقیقات اسلامی، وب‌سایت سروش حکمت مرتضوی.
- ۳۲- نکویی، سیداحمد (۱۳۸۸)، «تأثیر برجسته شدن نقش و هویت شیعیان در جایگاه ایران در خاورمیانه»، فصلنامه مطالعات منطقه‌ای جهان اسلام، سال دهم، ش ۳۷، ص ۴۸.
- ۳۳- یوسفی، ثریا و سجاد کریمی پاشاکی (۱۳۸۹)، «ژئوپلیتیک سازه‌ای برای همگرایی کشورهای جهان اسلام»، مجموعه مقالات چهارمین کنگره بین‌المللی جغرافی دانان جهان اسلام.

- Persian by: Hassan Chavooshian, Nashre No Publications, Tehran (in Persian).
2. Chilcote Ronald, Comparative politics, The search For a Paradigm, Westiew Press, Boulder, Colorado, 1981.
 3. Dougherty, james, and Pfaltzgraff, Robert, Contending Theories in International, Relations, Philadelphia, J.B Lippincott company, 1971.
 4. Fuller, Graham and Rend Rahim, Francke (2005), Arab shia : The Forgotten Muslims, Translation To Persian by: Khadijeh Tabrizi and Aliasgari Mohammadi, Shia studies Institute, Qom (in Persian).
 5. Hass. Ernest, (1994), Beyond the Nation-state. California. stand ford university press.
 6. <http://www.irib.ir/About-us.php>
 7. https://fa.wikipedia.org/i/%D8%B3%D8%A7%D8%B2%D9%85%D8%A7%D9%86_%D8%B5%D8%AF%D8%A7_%D9%88_%D8%B3%DB%8C%D9%85%D8%A7%DB%8C_%D8%AC%D9%85%D9%87%D9%88%D8%B1%DB%8C_%D8%A7%D-4%D8%A7%D9%85%DB%8C_%D8%A7%DB%8C%D8%B1%D8%A7%D9%86
 8. https://fa.wikipedia.org/i/%D9%87%D9%85%DA%AF%D8%B1%D8%A7%DB%8C%DB%8C_%D8%B3%DB%8C%D8%A7%D8%B3%DB%8C
 9. <https://Prees.jamejamonline.ir/newspreview/961489920962944098>
 10. Mattli, Walter (1999), the logic of Regional Integration: Europe, Combridge University, press.
 11. www.shiastudies.com/library/subpagel/bookmatn.php?syslany=3&id=1745&_matn=96364